การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มแปรรูปมะไฟจีนบ้านตาก จังหวัดตาก

Management of Community Enterprise for Economic and Social Self-reliance: The Processed Wampee Group, Baan Tak, Tak Province.

เฉลิมพล พิทักษ์บวรชัย, พรรณทิมา วรรณสุทธิ์ และ วิชุดา มูลวงษ์
Chalermpol PitakBowonchai, Phantima wannasut and Vichuda Moonvong

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการของกลุ่มเพื่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและสังคม บทบาทของผู้แสดงทางสังคม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่ม โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและการสังเกต

ผลการวิจัยพบว่า

กลุ่มมีกระบวนการบริหารงาน ที่ทำให้ประสบความสำเร็จและมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง 7 ประการ ได้แก่ 1) กระบวนการบริหารจัดการกลุ่มที่มีการวางแผนร่วมกัน มีโครงสร้างองค์การ บุคลากรมีความร่วมมือร่วมใจกันและมีการรายงานผลการดำเนินงานอย่างโปร่งใส 2) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มในการบริหารจัดการ 3) กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มที่มีตลอดเวลา 4) บทบาทของกลุ่มกับการพัฒนา 5) การจัดการกับความขัดแย้ง 6) การแลกเปลี่ยนกับความมั่นคงของกลุ่ม 7) ทุนทางสังคมกับการบริหารจัดการกลุ่ม สำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจนั้น พบว่ากลุ่มสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม สมาชิกมีรายได้เพียงพอต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต แต่ในภาพรวมแล้วการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของกลุ่ม ยังต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภาครัฐเป็นอย่างมาก ส่วนการพึ่งพาตนเองทางสังคมนั้นพบว่าศักยภาพของกลุ่มขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของหัวหน้ากลุ่มเป็นสำคัญ ส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่มมีลักษณะของครอบครัว เป็นแบบเครือญาติมากกว่าเป็นวิสาหกิจชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มมีความสุขจากการจัดสรรผลประโยชน์ที่ลงตัว จากค่าตอบแทนที่ได้รับและมีความสุข จากการที่ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยหรือมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในกลุ่ม นอกจากนี้พบว่าบทบาทของผู้แสดงทางสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่ม ยังมีความสำคัญและมีบทบาทอย่างมาก ในการกำหนดทิศทาง ความอยู่รอดของกลุ่มและการพัฒนากลุ่ม

คำสำคัญ : วิสาหกิจชุมชน, การพึ่งพาตนเอง, การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน

Abstracts

This research aims to study the integration and management of community enterprise with economic and social self-reliance and the role of social actors involved in the management. Data were collected from document, structured interview and observation. It was found that the group had 7 management processes that enabled them to achieve a continuous and progressive success: 1) group management process with a shared plan, organizational structure, collaboration, and transparent report of the operation; 2) participation of group members in the management; 3) continuous learning process of the group; 4) role of the group and development; 5) management of conflicts; 6) exchange and group's stability; and 7) social capital and group management. In terms of economic self-reliance, it was found that the group is self-reliant both in individual and group level. Incomes of the group members were sufficient for wellness development but still required great support from the government. The findings about social self-reliance showed that potentials of the group depended on leadership of the head of the group. As a result, the group operated as family or group of cousins rather than as a community enterprise. However, the group's members seemed to be happy from fair benefits, payment and chances to have conversations or interactions with others. Moreover, it was also found that the role of social actors involved in the group's operation was important and influenced the direction towards the survival and development of the group.

Key words : Community Enterprise, Self-reliance, Community Enterprise Management.

บทนำ

สภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการแข่งขันอย่างรุนแรง ส่งผลกระทบต่อธุรกิจทุกภาคส่วนและได้กระตุ้นให้เกิดแนวความคิดในการแสวงหาทางออกให้กับสังคมไทย โดยการให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาแบบทางเลือกหรือการพัฒนากระแสรอง ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีฐานความคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืน จุดเด่นที่สำคัญของแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกดังกล่าว คือการเน้นให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง จึงส่งผลให้เศรษฐกิจของไทยในปัจจุบันมีการผสมผสานแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าจังหวัดตากเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนบน ที่ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านการเกษตร ประกอบกับมีภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรม จึงเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้น ซึ่งได้สร้างสรรค์สินค้าและบริการที่มีคุณภาพจากการแปรรูป การจัดการทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นให้เกิดคุณค่าอย่างสูงสุด โดยการนำสินค้าทางการเกษตรมาผลิตและแปรรูป ได้แก่นำฝ้ายมาทอเป็นผ้า เช่น ผ้าลายน้ำไหล และมีการรวมกลุ่มนำมะไฟจีนมาแปรรูปเป็นสินค้า เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชน ควบคู่กับการทำนาที่ยังคงเป็นความเคยชินที่ทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มประกอบอาชีพของชุมชนนั้น ก็ยังประสบปัญหาหลายด้านเช่นด้านการผลิต ด้านการตลาดรวมถึงด้านแรงงาน การที่จะทำให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จในการดำเนินงานนั้น สิ่งที่สำคัญคือการบริหารจัดการองค์การที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปมะไฟจีนบ้านตาก ในมิติของการบริหารจัดการ เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและสังคม

2) เพื่อศึกษาบทบาทของผู้แสดงทางสังคม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

วิธีการดำเนินการวิจัย

ประชากร ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) ผู้นำกลุ่ม 2) สมาชิกกลุ่ม จำนวน 36 คน 3) ผู้แสดงทางสังคม (Social Actors) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 6 คน

ผลการวิจัย

พบว่า กลุ่มแปรรูปมะไฟจีนบ้านตาก จังหวัดตาก เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2452 โดยนางวัฒนา ยศอาจ ได้รวมตัวกับกลุ่มสตรีในหมู่บ้าน จัดตั้งกลุ่มโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแปรรูปวัตถุดิบที่มีในชุมชน ทำกิจกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะไฟจีน ในนามกลุ่มแปรรูปมะไฟจีนบ้านตาก มีวัตถุประสงค์เพื่อการเพิ่มมูลค่าให้กับวัตถุดิบภายในชุมชนและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างอาชีพและรายได้ให้สมาชิกในชุมชน เริ่มแรกมีสมาชิก 5 คน จนในปัจจุบันมีสมาชิก 36 คน ในปี พ.ศ. 2546 ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการคัดสรรเป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้ระดับ 4 ดาว การดำเนินงานของกลุ่มได้พัฒนาก้าวหน้ามาเป็นลำดับ มีช่องทางการตลาดมากขึ้น นอกจากผลิตภัณฑ์แปรรูปมะไฟจีนแล้ว ทางกลุ่มยังมีผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น กระท้อนเชื่อมแห้ง มะเฟืองเชื่อมแห้ง

การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของกลุ่ม มีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยการผลิตหลักและมีกระบวนการผลิตที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษ แม้ว่าทางกลุ่มยังต้องอาศัยวัตถุดิบจากแหล่งอื่น เนื่องจากวัตถุดิบในพื้นที่มีไม่เพียงพอ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ได้แก่มะไฟจีนซึ่งเป็นพืชเอกลักษณ์ของจังหวัดตาก นอกจากนี้กลุ่มยังได้พยายามออกแบบผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของตลาด มีการควบคุมการผลิตอย่างสม่ำเสมอได้รับการตอบรับจากผู้บริโภคเพิ่มมากขึ้น จึงมีรายได้ที่เพียงพอต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในรูปแบบของการดำเนินชีวิตประจำวันและการนำไปซื้อทรัพย์สินที่ตนเองและครอบครัวต้องการ ดังนั้นกลุ่มจึงสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม

การพึ่งพาตนเองทางสังคมของกลุ่ม มีการรวมกลุ่มและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำงาน ไม่มีความขัดแย้งที่รุนแรง สมาชิกมีความสุขกับการทำงาน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างสมาชิก โดยผู้นำกลุ่มจะมีส่วนร่วมและเป็นตัวหลักสำคัญในทุกเรื่อง ศักยภาพของกลุ่มจึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของหัวหน้ากลุ่ม ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจการต่อไปได้อย่างต่อเนื่องและส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่ม มีลักษณะของครอบครัวมากกว่าเป็นวิสาหกิจชุมชน

จากผลการศึกษาพบประเด็นที่สำคัญ นอกเหนือจากการมีผู้นำกลุ่มที่มีศักยภาพแล้ว พบว่ากลุ่มมีกระบวนการบริหารงาน ที่ทำให้ประสบผลสำเร็จและมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง 7 ประการได้แก่ 1) กระบวนการบริหารจัดการกลุ่ม มีการบริหารงานสอดคล้องกับทฤษฎีทางการบริหารที่เรียกว่า POSDCoRB ได้แก่ Planning(การวางแผน) เป็นการวางเค้าโครงกิจกรรมก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งกลุ่มได้มีการวางแผนร่วมกันเช่นแผนการผลิต แผนการตลาด Organizing(การจัดองค์การ) เป็นการกำหนดโครงสร้างขององค์การโดยพิจารณาให้เหมาะสมกับงาน ซึ่งกลุ่มได้มีการแบ่งแผนกงานและกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจน Staffing(การจัดบุคลากร) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้บุคลากรมาปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับการจัดแบ่งหน่วยงานที่กำหนดไว้ ซึ่งกลุ่มได้กำหนดผู้รับผิดชอบ และมีการฝึกอบรมทักษะฝีมืออย่างต่อเนื่อง จากหน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษา Directing(การอำนวยการ) เป็นการใช้ศิลปะในการบริหารงาน เช่นภาวะผู้นำ มนุษยสัมพันธ์ การจูงใจและการตัดสินใจ โดยมีคณะกรรมการกลุ่มเป็นผู้อำนวยการหลัก Coordinating(การประสานงาน) เป็นการประสานให้ส่วนต่าง ๆ ของกระบวนการทำงานมีความต่อเนื่องกัน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและราบรื่น ซึ่งกลุ่มก็ได้มีการประสานงานกัน ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ Reporting(การรายงาน) เป็นการแจ้งผลการปฏิบัติงานตามลำดับชั้น โดยที่มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกของกลุ่ม มีเหรัญญิกและเลขานุการทำหน้าที่รับผิดชอบ Budgeting(การงบประมาณ) เป็นการวางแผนและบริหารงบประมาณ การควบคุมเกี่ยวกับการเงินและการจัดทำบัญชี ซึ่งกลุ่มได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ และมีการบริหารงบประมาณที่เป็นเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม 2) การมีส่วนร่วมของกลุ่ม สามารถพิจารณาพฤติกรรมต่างๆใน 5 ขั้นตอนหรือรูปแบบการมีส่วนร่วม 5 ร ได้แก่ การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล 3) กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก ตลอดจนการนำความรู้จากการฝึกอบรม มาปรับใช้ในการผลิต 4) บทบาทของกลุ่มกับการพัฒนา มีลักษณะการรวมกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม เป็นการเชื่อมโยงกิจกรรมของกลุ่มให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 5) การจัดการกับความขัดแย้ง สมาชิกกลุ่มมีความสุขกับการทำงาน เนื่องจากไม่มีความขัดแย้งที่รุนแรงหรือถ้าหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ก็จะเจรจาพูดคุยกันโดยผู้นำกลุ่มจะเป็นผู้จัดการกับความขัดแย้งนั้น 6) การแลกเปลี่ยนกับความมั่นคงของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มมีความพึงพอใจกับรายได้ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนที่สร้างความมั่นคงให้กับกลุ่ม 7) ทุนทางสังคมกับการบริหารจัดการกลุ่ม เนื่องจากสมาชิกกลุ่มเกือบทั้งหมดมีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลเดียวกัน สมาชิกได้มีโอกาสมาพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและได้ทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการบริหารจัดการกลุ่ม

การบริหารจัดการภาครัฐ สรุปได้ว่า 1) การบริหารจัดการภาครัฐกับความอยู่รอดของกลุ่มพบว่าหน่วยงานภาครัฐส่วนใหญ่ ได้ให้การสนับสนุนทั้งทางด้านการเงินทุน การสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value Added) ของผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมด้านการตลาด การพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ การใช้เครื่องมือ อุปกรณ์หรือเทคโนโลยี ซึ่งการให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ดังกล่าวอาจส่งผลต่อความอยู่รอดของกลุ่มในระยะยาว ถ้าหากนำงบประมาณที่ภาครัฐให้การสนับสนุนมาคิดเป็นต้นทุน จะทำให้ต้นทุนของกลุ่มสูงขึ้น หากยังเป็นเช่นนี้อยู่อาจส่งผลให้ทางกลุ่มไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เพราะต้องอาศัยการพึ่งพิงจากภาครัฐอยู่ตลอดเวลา 2) ภาครัฐยังคงเป็นผู้แสดงทางสังคม (Social Actors) ที่สำคัญพบว่าหน่วยงานภาครัฐ ยังมีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนากลุ่ม ดังจะเห็นได้ว่ามีหลายหน่วยงานที่เข้าไปช่วยเหลือกลุ่ม ลักษณะงานหรือความช่วยเหลือที่ภาครัฐเข้าไปให้ในการสนับสนุน เช่นงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การฝึกอบรม การออกร้านจำหน่ายสินค้า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐยังคงเป็นผู้แสดงทางสังคมที่สำคัญในการกำหนดทิศทางและการพัฒนาของกลุ่ม